

ies!
saturis

Saturs

Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Jana Egle. <i>Pasaule viss pa vecam</i>	2
Artūrs Snips. <i>Lietavu kurpes</i>	8
Agnese Zarāne. <i>Svētdiena</i>	13
Aivars Eipurs. <i>minimas pie tukšām tribīnēm</i>	16
Māra Vilde. <i>Makvala</i>	18
Džulija Filipsa. <i>Augusts</i>	23
Mārgareta Atvuda. <i>Burves ar apraiptām rokām: sievieti sliktās uzvedības problēmas literatūras radīšanā</i>	28

Dzeja

Anna Auziņa. <i>Audzinašana</i>	34
Kristiāna Šuksta. <i>Alinš pie nepabeigtas ugunsкура vietas</i>	36
Ruta Štelmahere. <i>No cikla Irdenie pieminekļi (Mazā mākslu neskaidrojoša vārdnīca)</i>	38
Andra Tēde. <i>ko tu darīsi ar savu vēsturi</i>	40
Antons Tensers. <i>maniem stripainajiem draugiem</i>	42
Aleksandrs Anaševičs. <i>No Poļu dziesmām</i>	43

Intervija

<i>Pasaule sev pašai. Ar Ingu Žoludi sarunājas Guntis Berelis</i>	44
---	----

Recenzijas

Arnis Koroševskis. <i>Pārsteigums</i>	48
Anda Kubuliņa. <i>Nē, visu es nestāstīšu</i>	50
Vija Stikāne. <i>Starp atsaucēm un izdomu</i>	51
Liāna Langa. <i>Dzīves un apziņas okeānā</i>	52
Ilze Jansone. <i>Nostāk no sevis</i>	53
Līvija Baumanē-Andrejevska. <i>Uzšķērstaītais trauslums: spēles ar tumsu un gaismu</i>	54

Refleksijas

Arturs Skutelis. <i>Katrā grāmatplauktā</i>	56
Kaspars Zalāns. <i>Kas tur tik viršīkšs?</i>	59

Diskusija

<i>Latvijas konference</i>	62
----------------------------	----

Vēsture

Guntis Vāveris. <i>Latvieši Parīzē</i>	68
Gundega Grīnuma. <i>Puteklus notraucot</i>	74

Raksts

Ojārs Lāms. <i>Rīgas humanistu mantojums</i>	80
--	----

Žurnāls *Domuzīme*.
Iznāk kopš 2015. gada.

Galvenā redaktore: Rūdiņa Kalpiņa
Literatūras nodaļas redaktors: Jānis Vādonis
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624
Adrese: Brunjnieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001
www.facebook.com/domuzime.lv
Twitter: @Domuzime
E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com
Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
Iespiests tipogrāfijā *Adverts*
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo redakcijas
viedokli
Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis

Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Latvijas konference*

Kā mainās mūsdienu pasaule un kāpēc? Kā to redzam, vērtējam Latvijā? Vai lietas saucam īstajos vārdos?

Žurnāla *Domuzīme* redakcijas vadītā tiešsaistes apaļā galda sarunā piedalās Alise Tifentāle, *Dr. art., mākslas un fotogrāfijas vēsturniece*; Ervins Krauklis, *arhitekts*; Raivis Bičevskis, *Dr. phil., Latvijas Universitātes asociētais profesors, Filozofijas un ētikas nodaļas vadītājs*; Pēteris Bankovskis, *mākslas kritiķis, redaktors*; Valdis Klišāns, *vēsturnieks un pedagogs*; Jānis Vādonts, *valodnieks un dzejnieks*.

Vārda brīvība ir demokrātijas pamatpostulāts un pašsaprotami ietver viedokļu dažādību, arī brīvību tos izteikt. Pēdējā laikā pieredzam uzbrukumus viedokļu daudzveidībai. Kā jūs izprotat jēdzienu «vārda brīvība»?

Alise Tifentāle. Mans novērojums — Latvijā pastāv zināms pārpratums starp to, kas ir vārda brīvība ideālistiskā izpratnē, un kaitniecisku dezinformāciju.

Pēdējos 10 gadus nedzivoju Latvijā un neesmu cieši iesaistīta Latvijas vidē. Taču mana zinātniskā darbība ir krustpunkts starp sociālajām un humanitārajām zinātnēm. Viens no ilgtermiņa projektiem bija Ņujorkā, kur zinātniskās pētniecības institūta *Kultūras analītikas laboratorija* starptautiskā mērogā pētījām sociālo mediju saturu.

Saistībā ar *Covid-19* zinātnieki un Pasaules Veselības organizācija vēstīja, ka sejas masku lietošana pasargā cilvēkus, ka tādējādi vīruss ir ierobežojams. Ļoti drīz sociālajos medijos parādījās dažādu privātpersonu personīgie viedokļi. Vieni teica — masku dēļ var saindēties ar CO₂, svaiņa gaisa trūkuma dēļ, citi — ka valdības aspiež mūsu brīvo izvēli. It īpaši tas bija vērojams ASV.

Ja kāds apgalvo, ka, viņaprāt, maskas nav jāvalkā, vai tā ir vārda brīvība vai tomēr jau citas kategorijas vēstījums? Jo ir viedoklis, un ir apzināta kaitnieciska dezinformācija.

Jānis Vādonts. Vārda brīvības jautājumā svarīgs ir politikorekts — tas dod iespēju manipulēt daudz vairāk, nekā mēs varējām teorētiski iedomāties. Tam līdzī nāk eifēmismu sērga. Un bailes. Tās ir saistītas lietas, jo kādreiz uzskatīja,

ka eifēmismi ir raksturīgi totalitārisma sistēmām, kurās tiek izdomāti dažādi apzīmējumi, lai aizsargātu istenību, taču tagad tas notiek arī ārpus šādām sistēmām.

Vai mēs varam reaģēt uz problemām ar aizliegumu? Politikorektuma virziens ir bistams, jo principā nāk no aizlieguma teritorijas. Tā ir liela liberāla sabiedrība, kā mūsdienu sabiedrība, kā gribot varam nonākt.

Pēteris Bankovskis. Latvijā pašreiz nejutu īpašu apdraudējumu izteiksmes brīvībai. Ja palasa *Twitter* vai *Facebook*, tad liekas, ka vārda brīvībai Latvijā robežu nav. Katrs var ķengāties, kā vien grib. Var izdot melīgas vai safabricētas grāmatas par politiķiem. Katrs var rakstīt un runāt, ko vēlas. Jautājums — vai atrodas cilvēki, kas to vēlas klausīties un lasīt?

Man nav pierādāmu faktu, ka Latvijā akadēmiskās aprindas mēģinātu ar varu uzspiest kādu politikorektu dienaskārtību un studenti denuncētu savus pasniedzējus, kā lasām par, piemēram, Amerikas Efeju līgas universitātēm. Līdz tam vēl neesam nonākuši, bet par to jauno, izglītoto mīleniāju daļu, kura pēc atgriešanās no ārzemju augstskolām mēģinās drakoniskus ierobežojumus ieviest arī pie mums, bažas ir, un mūsu sabiedrībā tam var būt diezgan traģikomiskas sekas.

Raivis Bičevskis. Jā, tā ir zināma provinces iezīme, ka diskusijas un konflikti, kas tiek izspēlēti pasaules metropolēs, šeit nonāk pēc laika un pat traģikomiskā veidolā. Tieši te nodērtu ideju vēstures studijas, kas orientētos ne tikai uz vienu noteiktu vēsturisku un/vai politisku tradīciju. Tā ātri iejūtas «vienīgās pareizās» lomā, jo provinci taču vajag padarīt par «kaut ko», t. i., ierakstīt to kādā simboliskajā telpā. Un tad jūtamies nevēlki vai sabijušies, ja nejutām sevi nedz vēlmi, nedz gribu tādā ierakstīties. Ciņās par simbolisko telpu notiek gan individuāli, gan kolektīvi līmeņos, taču Latvijai kopumā nav tik lielu resursu, lai šādā ciņā piedāvātu jaunas idejas vai domas.

Valdis Klišāns. Beidzamos 30 gados esam tā pieraduši pie vārda brīvības, ka uzskatām to par absolūti pašsaprotamu. Bet aizvien aktuālāka kļūst pašcenzūra. Nezinu, vai tā mani ieaudzina vēl padomju bērnībā, bet pēdējā laikā, rakstot gan komentāru sociālajā tīklā, gan nopietnu rakstu, es piedomāju pie tā, vai ar savu tekstu kādu neaizvainošu. Nereti jau uzrakstīto dzešu, jo izskaitļoju, ka kāda cilvēku grupa manu teikumu var uztvert kā aizvainojošu. Vai tā ir cieņpilna attieksme, vai tas ir iekšējo baļu jautājums?

A. T. Bet vai tas arī nav tas ideāls? «Pašcenzūra» ir slikts vārds, jo saistās ar vārdu «cenzūra». Taču kā domājošas sabiedrības pārstāvjiem mums iekreiz, kad ko sakām publiski, ir jāpārdomā, vai tas kādu sabiedrības grupu neaizvainos. Vārda brīvība beidzas tur, kur manis teiktā var kādu aizvainot, sāpināt, radīt kaitējumu — tas viss jāņem vērā, un

Viedokļu brīvība var būt tad, ja viedokļi ir

Viedokļu brīvība var būt tad, ja viedokļi ir

tas ir nepārtraukts process. Katru dienu kaut kas mainās, mēs vairāk uzzinām par vēsturiskiem notikumiem, sekojam tam, kas notiek citās valstīs, izzinām sabiedrību. Ir jādama, kāds ir mūsu ētiskais imperatīvs, vai teiktais kādu nesāpina, vai neizraisīs vardarbību.

Ervīns Krauklis. Bet vai nenonāksim līdz tam, ka teiktais zaudē saturu un jēgu, jo vienmēr atradīsies kāds, kuru teiktais aizvaino? Tātad vairāk klusēt nekā runāt? Cilvēki katru dienu ir gatavi apvainoties par kaut ko jaunu. Es neesmu gatavs tik ļoti analizēt, par ko kāds var apvainoties, jo tad vairs neko nevarēšu pateikt.

J. V. Apsvērums, ka jārikojas, nevienu neaizskarot, tomēr varētu būt nepietiekams kritērijs, piemēram, grūti iedomāties patiesību meklējošu, no komforta zonas izmestošu mākslu, kas nevienu neaizskar. Te nāk prātā pašreizējā diskusija par Blaumaņa lugām, kas nostiprinot aizskarošus etniskus stereotipus — man šķiet traģikomiski apsvērt lugu aizliegšanu. Vai vēlamiēs veidot harmonisku sabiedrību ar policejiskiem aizliegumiem?

E. K. Man joprojām svarīgi ir agrāko laiku jēdzieni «pieklājība», «smalkjūtība» un «iejūtība». Starp citu, latviešu mācītajai sabiedrībai vispār piemīt tāda kaite, ka mēs pārāk bieži ņemam pie sirds, personiski. Varbūt vajadzētu reaģēt distancētāk. Un, ja diskutējam, tad diskutējam, nevis cenšamies cits citu aizskart.

J. V. Man nav iebildumu pret vārdu «pašcenzūra», bet ir vēl citi — gaume, personības briedums.

Vārda brīvība praksē ir ārkārtīgi sarežģīti īstenojams princips atšķirīgas izpratnes un atšķirīgu robežu dēļ. Pirms politiskiem risinājumiem vispirms sabiedrībai derētu cik nekik tikt skaidrībā par morāli ētiskajiem apsvērumiem.

Saskaņā ar liberālo pasaules skatījumu nepieciešams nodrošināt tikai zināmu spēku līdzsvaru sabiedrībā, ievērot varas dalījuma un tiesiskas valsts principus, taču visādi citādi cilvēki var īstenot savas privātās intereses. Visa pamatā — personas autonomija un pašistenošanās. Šie principi būtu spēkā ideālā pasaulē ar ideāliem cilvēkiem, kas zina nenosakāmo robežu, aiz kuras sākas bezgaumība un dažādi apdraudējumi. Tomēr ideāls risinājums ir tikpat neiespējams, cik pretrunīga ir pati cilvēka daba.

Juku laikos, 80.–90. gados, mūsu vārda brīvības izpratnē dominēja politiskais limenis, mēs to neesam atrisinājuši ētiskajās kategorijās. Ir konstatēti daži vēlami, «pareizie» viedokļi, ko bez smadzeņu iesaistes kopējam un esam gatavi uzbrukt tiem, kas nekopē un neatkārt.

Kāda nozīme šodienas situācijā, kad politiskā un sabiedriskajā aktivismā sevi pietiekusi jaunā paaudzē, ir izglītības sistēmai?

V. K. Tagad jauniešu, it īpaši grupu subkultūra pastāv digitālajā vidē. Vienā šādā 18 gadus vecu jauniešu WhatsApp grupā nejausi biju kā lasītājs. 40–50 gadus vecs cilvēks tur notiekošajā nesa-

prastu neko, sarunās nav nekādas ētiskās dimensijas vai pašcenzūras. Es, piemēram, tā nespētu uzrunāt meiteni vai sievieti. Valoda ir kā no citas pasaules.

Savukārt pie tā, ka jaunās paaudzes pasaules skatījums ir ārkārtīgi fragmentārs, vainīga ir mūsu paaudzē. Mēs esam radījuši šīs tehnoloģijas. Un informācijas daudzums, kas gāžas viņiem pāri katru dienu, rada sadrumstalotību, nespēju saredzēt pamatlietas. Tā ir digitālās pasaules ēnas puse. Turpretim spēja pieņemt atšķirīgu viedokli vai uzskatu mūsdienu jaunietim ir pilnīgi pašsaprotama.

J. V. Atvērtībai var būt arī ēnas puse. Ja trūkst kritiskās domāšanas, jaunieši bieži ir gatavi kā savu pieņemt gandrīz jebkuru viedokli. To tikai vajag pietiekami pārliecinoši pasniegt. Un nav kritiskā sietā, kas ļautu izsijāt, vai šajā viedoklī vispār vērts ieklausīties.

E. K. Trenēti demagogi lētīgi var viegli apstrādāt. Liela nozīme ir aktīviem līderiem, kas skaļi popularizē savu dienaskārtību sociālajos tīklos. Vecie, labi pārbaudītie principi «par visu labu, pret visu ļaunu» un «kas nav ar mums, ir pret mums» labi darbojas arī šodien.

A. T. Cambridge Analytica pilnīgi nevainīgi, glīti, ar humorīgu kontekstu panāca, ka tika izmainīta mūsdienu pasaules gaita. ASV tika ievēlēts Tramps, Brazīlijā — radikāli labējs prezidents. Mūžam aktuālais jautājums — kā vārda brīvībā orientēties, un kā katram pašam sevi izglītot, jo tas prasa domāt un analizēt, izprast, vai tas ir viedoklis, vai tie ir meli, kas pasniegti kā viedoklis.

P. B. Viedokļu brīvība var būt tad, ja viedokļi ir. Latvijā ļoti pietrūkst argumentētu, izglītoto cilvēku viedokļu daudzveidības, tās jau nav.

Starpkaru Latvijas laikā 10 dienas laikrakstos parādījās recenzija par iepriekšējā vakarā noskatītu teātra izrādi. Iedomājieties, ja jums ir 10 izglītotu, profesionālu cilvēku viedokļi par vienu jautājumu. Tad ir, par ko diskutēt, runāt. Bet, ja tagad parādās viens viedoklis un preti ir tikai ķēngu raksti, turklāt pārsvarā anonīmi, tad nav iespējama ne diskusija, ne kritiska domāšana. Faktiski mūsu sabiedrībā tāpēc vēra ņemamas diskusijas nemaz nenotiek.

R. B. Neviens nekas nav par to, ko viņš saka, bet tajā pašā laikā teiktais ne vienmēr ir pietiekami kvalitatīvs. Latvijā trūkst daudzveidīgas mediju platformas, kurās intelektuāla diskusija varētu būt diferencēti argumentēta. Noteiktu pozīciju paudēji šābrīža mediju vidē šķietami uzņēmušies «morālā monopola» lomu, tāpēc daudzveidīgāks piedāvājums kvalitatīvai Latvijas brīvā vārda vīdei nāktu par labu. Un gan akadēmiskās vides pārstāvjiem, gan intelektuāļiem vairāk nekā patlaban būtu jāiesaistās sociāli politiskās diskusijās. Tikai nevajadzētu akli un abstrakti sekot tam, kas tieši neattiecas uz Latvijas kontekstu.

V. K. Par filmu *Dvēseļu putenis* Facebook komentāros vēsturnieki diskutēja tiešām labā limenī.

Mēs vairs nevaram teikt: Latvijai ir savas problēmas, un visai pārējai pasaulei, Amerikai, Krievijai, savas. Viss ir savstarpēji saistīts, un paradoksālā formā tieši vīrusus to parādīja

J. V. Kurus viedokļus Latvijā uzskata par nopietniem viedokļiem? Vai sabiedrībā vispār eksistē autoritāšu faktors?

Turklāt nav isti salīdzināmas diskusijas par dažādu rasu cilvēku tiesībām un filmu *Dvēseļu puteņi*. Un sarunāties kino, mākslas kritēriju robežās vēl reizēm protam. Turpretī, ja filmas iztirzājumā iezagtos politiski apsvērumi, esmu pārliecināts, ka diskusijas būtu asākas un aizskarošiem izteikumiem bagātas. Un spēja ieklausīties citam citā — kaut kur ap nulli.

Rietumu kultūru un vēsturi šobrīd aicina pārskatīt un izvērtēt caur t. s. kritiskās teorijas prizmu, no minoritāšu un apspiesto grupu redzespunkta. Kā šis pašreizējais globālās problēmas vai naratīvi atbalsojas Latvijā?

E. K. Šai diskusijai toni neuzdod Latvija. Sevišķi pedēja laikā pieredzam tādu dienaskārtību un metodes, kurās nekādu diskusiju isti nav. *Twitter* kāds neanonīms personāžs bija ierakstījis, ka lielākā daļa amerikāņu — 62% — baidās zaudēt darbu politisko uzskatu vai neveiksmīgi izteiktu domu dēļ, piemērot nupat dominicas *Cato Institute* veiktu aptauju¹. Izvērtas diskusija, kurā lielākoties piedalījās par progresīvu pašpasludinājusies publikas daļa. Atziņa skaidra — tas ir pilnīgi normāli. Cilvēkiem ir jāapzinās — ja viņu uzskati ir, tā sakot, vēstures nepareizajā pusē, viņus var atlaist no darba, un tas ir tikai normāli. Bez variantiem.

A. T. No malas tas var izskatīties traģikomiski vai ka lietas iet nepareizā virzienā. Bet pasaulē darbojas kā savienota sistēma. Mēs vairs nevaram teikt: Latvijai ir savas problēmas, un visai pārējai pasaulei, Amerikai, Krievijai, savas. Viss ir savstarpēji saistīts, un paradoksālā formā tieši *Covid-19* to parādīja.

Protams, mēs neatrisināsīm Amerikas problēmas, tas nav mūsu uzdevums, bet jāsaprot mūsu vieta un attiecības ar lielajiem «spēlētājiem» šajā globālajā sistēmā. Latvija vienmēr būs ļoti maza pēc izmēra un ietekmes. Kā rakstījis Fredriks Džeimsons par kultūras hegemoniju, ir ASV un visi pārējie.² Mēs ietilpstam tajos «visos pārējos». Gribot negribot iesaistāties vai reaģējam noteiktā veidā. Visi procesi, kas notiek ASV, lielā mērā ietekmē arī mūs. Mums tie ir jāņem vērā, nevaram pateikt: tā nav mūsu problēma, lai viņi to risina paši.

Par atlaišanu no darba uzskatu dēļ — domāju, kaut kādā ziņā tas ir pārspilējums, lai veicinātu saasinātu viedokļu apmaiņu, bet ir skaidrs, ka ASV milzīgā kultūras un ekonomikas sistēma ir nonākusi robežsituācijā. Ir milzīgas problēmas ar rasismu, ar nevienlīdzību ekonomiskā aspektā, ar slavenību seksuālajiem noziegumiem.

Taču beidzot par visu tiek atklāti runāts. Arī par to, ka varbūt konfederātu pieminekļus varam neurtēt acu priekšā, kas ir līdzīgi situācijai, ja mēs Latvijā vai Eiropā turētu publiskā vidē pieminekļus Hitleram vai viņa karavīriem. Jā, šis process būs ļoti smags, daudziem cilvēkiem dažādos as-

pektos nepatīkams, bet mēs nevaram norobežoties no tā, kas mūs neinteresē, jo tas ietekmē to, ko mēs paši domājam, kā uzveram kultūru, zinātni un visu pārējo. Akadēmiskajā vidē mums ir nepārtraukta sadarbība ar Eiropas un ASV koleģiem, un tas viss ir saistīts vienā sistēmā.

P. B. Es jutos ļoti neomulīgi, agrāk kristiešu baznīcu demolešana ASV, kas notika šovasar, nelikās ticama. Vienlaikus jāatzīst, ka salašņu, kas labprāt grauj un demolē, nekad nav trūcis, it īpaši, ja jūt nesodāmību un to varas vakuumu, kāds pašlaik pastāv Rietumu politikajā vidē.

E. K. Mēs arī varam nonākt līdz situācijai, kad kāds pateiks — kaut kas ir vienkārši jānoposta, un jums jāaizveras. Labākas nākotnes vārds. Pedējas desmitgadēs šādu postītāju bijis ne mazums. Piemēram, tā sauktā *Islāma valsts*, talibi Afganistānā — visi bijuši labākas nākotnes vēstneši, kurā nav vietas Tuvo Austrumu vēstures vai budisma sakrālajiem pieminekļiem, kas nu kuram traucē. Senākas vēstures piemēri ir ļoti zināmi: Mao Dzeduna un Ķīnas kompartijas kultūras revolūcija Ķīnā, sarkanie khmeri Kambodžā, kur sociālais eksperiments beidzās ar miljonu upuriem.

A. T. Vardarbība jebkāda izpratnē neizraisa patīkamas sajūtas, drīzāk pretēji. Bet es arī saprotu, ka pārmaiņām līdzī, gribot negribot, nāk agresija, varam atcerēties 1905. gadu Latvijā, kad diemžēl bija jādemolē muižas...

P. B. Nebija gan! Tas kultūrslēnis, kas sadēģa Latvijas un Igaunijas muižas 1905. gadā, nekādā veidā nenodrošināja ne Latvijas valsts izveidošanos, ne arī to, ka sabiedrība, kura dzīvoja pēc 1905. gada, būtu bijusi labāka. 20 gados, bija aktuāli teikt, ka bez 1905. gada nebūtu 1918. gada, bet šodien, manuprāt, uz to var skatīties arī nedaudz citādi.

R. B. Pilnībā piekritu. Arī šodien istā problēma ir nediferencēšana: aizstāvam pārmaiņas, ja vēsture rāda piemērus, ka aktīvu darbību sekas vedušas pie vēlamā. Tomēr pastāv atšķirīgi ceļi, kā nonākt pie vēlamā un kā pārmaiņas tiek īstenotas. Varbūt bez 1905. gada būtu daudz spēcīgāka Latvija?

A. T. Labi, cits piemērs. Ļeņina pieminekļiem pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija jāpazūd, mēs tos noņēmām, procesus pavadīja demonstrācijas, un mēs veicām šo mūsu šodienas identitātei nepieciešamo agresijas aktu.

Kāds mērķis ir šai Rietumu pasaules pārveidošanās kustībai — vai apsolījums par taisnīgāku sabiedrību? Vai tas nozīmē arī esošo, mums saprotamo Eiropas civilizācijas vērtību pārskatīšanu un nolīgumu?

A. T. Neizteikšu nekādas prognozes, bet globāli, vismaz teorētiskā aspektā, ir skaidrs, ka mainīsies spēku samērs. Un tie, kuriem līdz šim netika dots vārds, pamazām pie tā tiks, tajā skaitā profesionālā ziņā un sabiedriskās diskusijās.

Manis teiktais droši vien būs negribēti provocējoši... Bet ASV akadēmisko studiju program-

Cīņa par vēsturisko un sociālo taisnīgumu arvien saasinās. Kā lai te neatceras staļinisma tēzi, ka, sociālismam attīstoties, šķiru cīņas asums arvien pieaugs?

Cīņa par vēsturisko un sociālo taisnīgumu arvien saasinās. Kā lai te neatceras stalinisma tēzi, ka, sociālismam attīstoties, šķiru cīņas asums arvien pieaugs?

mas tiek pārstrādātas, tiek gatavotas jaunas mācību grāmatas, profesori pārorientējas... Kā tas attiecas uz mums? Mēs Latvijā esam iemācījušies lepoties ar pieredību Eiropas kultūrai, daļēji ar to identificējamies. Tātad nākamais solis, kas mums kolektīvi būtu jāveic, — jāiemācās arī par to kaunēties, jāizjūt atbildība un jājūtas līdzvainīgiem visā tajā, ko Eiropa un tieši Eiropas kultūra pasaules vēsturē ir darijusi. Jo tik ļoti daudz ir sasniegts, balstoties tieši uz Eiropas kultūras hegemoniju, uz tās vardarbību, uz citu kultūru apspiešanu. Līdz pat tādām līmenim, ka mēs dehumanizējam citas kultūras.

Mēs izvēlamies to nezināt, jo mēs negribam to zināt. Bet, ja esam eiropieši, lepmi par kultūras mantojumu, tad esam arī atbildīgi par «mūsu» Eiropas nodarījumiem. Mums ir jāpārvērtē sava nostāja un varbūt vairāk jāieklausās citās kultūrās, jāpaplašina redzesloks. Jāmēģina saprast, ka līdz šim ierastais Eiropas vienvirziena skatījums nav vienīgais. Tādu es redzu šo pārmaiņu iznākumu.

E. K. Džordžs Fridmens, domnīcas *Geopolitical Futures* vadītājs, 28. jūlija apkārtrakstā³ atkārtoti pauž uzskatu, ka ASV pastāv 50 gadu pārmaiņu cikls un piektās desmitgades beigās vienmēr sākas nemieri, kuru pamats ir rasu attiecību problēmas. Viņš prognozē, ka šī gadu desmita sākumā Amerika «izgudros sevi» no jauna. Mūsu jautājums, protams, ir, cik smagi būs tie pelni, kas no šiem pārmaiņu mākoņiem beigās kritīs visā pasaulē, arī pār mums.

R. B. Nesen tika publicēta Rietumu intelektuāļu atklātā vēstule, kas tulkota arī latviski. Tās parakstītāji vērsās pret vārda brīvības ierobežošanu, norādot uz neliberālismu, ideoloģisko konformismu, uz kādu daudzi jūtas piespiesti medijos un akadēmiskajā vidē, uzbrukumiem par viedokli, neiecietību, publisko kaunināšanu, morālo viennozīmību.

Bet jau 2017. gadā tika publicēta Parīzes deklarācija, ko arī parakstīja virkne cienījamu akademiķu, starp tiem Remi Braks, Roberts Špēmans, šī gada janvārī mirušais britu filozofs sers Roderiks Skrutons. Šajā deklarācijā bija viens lielisks teikums: «Brīvība, kas pievil sirds dziļākās vēlmes, kļūst par lāstu.»

Mēs — te es domāju Latviju un arī citas Eiropas valstis — mēģinām reaģēt uz informācijas plūsmu, ne vienmēr zinot lielākus kontekstus, cenšamies uzbūvēt ap sevi orientācijas telpu un pēc tam rezignēti sakām: nē, mēs jau «visu» nezinām... Kad atrodamies izteiktā pasīvā pozīcijā pret mūsdienu pasaules informācijas gūzmu un domājam, kā uz to atbildēt, kā ar to vispār tikt galā, tad esam tajā pilnīgi pazuduši, pazaudējuši sevi. Nav lielas atšķirības starp individu un kolektīviem: tikai tad, kad mēs, informācijas gūzmas vismaz uz brīdi, piemēram, pēc pastaigas mežā, esmu ticis vaļā, mani sāk raisīties pašā «sirds dziļākās vēlmes», ko tad mēģinu formulēt. Rodas tas, ko es vispār varu

nosaukt par savejo. Un tad arī informācijas plūsma vairs nav tik biedējoša; radies punkts, no kura varu priest un runāt pats. Ir svarīgi izglītības procesā šo «savējo» apgūšanu veicināt, nevis tikai atkal piedāvāt bezgala daudz informācijas, kura principā padara rīcībnespējīgu.

J. V. Mūsu problēma ir tā, ka mēs šos pārņemtos jautājumus kopejam un atkārtojam bez piesaistes realitātei. Viena problēma ir melnbaltums — mēģinām pārņemt vienkāršoto skatījumu —, un otra problēma ir pārspilējumi. Uzburtajā ainā par Eiropas vēsturi kā apspiešanu un izmantotāju kauna vēsturi es saklausīju nepamatotu vienkāršošanu. Bet tā nodara lielu kaitējumu. Dažu paziņu lokā jau redzu — saprātīgs cilvēks sāk izteikt radikālus viedokļus. Redzot absurdus pārspilējumus, rodas pretsitieta efekts.

E. K. Eiropas 19. gadsimta impēriju koloniālisms, rasisms, šķiru nevienlīdzība taču sen nosodīti un palikuši pagātnē. Šis impērijas sabrukums abu pasaules karu rezultātā, kad eiropieši nogalināja desmitiem miljonu citu eiropiešu un savstarpēji iznīcināja milzīgas kultūras vērtības. Lielo karu un aukstā kara pieredze, nemitīgais apdraudējums, tad komunisma sabrukums, sekojošā mūžīgā miera ilūzija lielā mērā veidojusi mūsdienu Rietumu sabiedrību pacifistisku, miermīlīgu dabu. Šķīta, tieši Rietumos pēdējās desmitgadēs sasniegts vēsturiski visaugstākais iecietības līmenis pret dažādām minoritātem visās dzīves jomās, un nu varam uzlabot, izkopt prasmes dzīvojot jaunajā multikulturālajā vidē, ceļot, studēt, priecāties par dažādību un cienīt cits citu — saku to bez sarkasma. Tas nevarēja notikt bez veco grēku nožēlas. Taču izrādās, ka jākārto veci vai drīzāk jauni rēķini, kuru pamatojums mainās kā kaleidoskopa.

Cīņa par vēsturisko un sociālo taisnīgumu arvien saasinās. Kā lai te neatceras stalinisma tēzi, ka, sociālismam attīstoties, šķiru cīņas asums arvien pieaugs? Ar to tika pamatotas aizvien jaunas represijas. Lojāli padomju pilsoņi cits pēc cita atzinās spiegošanā un tika nošauti. Ja mums pieprasa uzņemties atbildību par to, kur neesam bijuši līdzdalīgi, tad jājautā, vai jaunās varas neseju virzīto notikumu attīstības loģika nebūs līdzīga? Es šādam iznākumam redzu veselu rindu priekšnoteikumu, to nedrīkst pieļaut.

A. T. Gilvēkiem ir tiesības kritizēt tos, kam ir vara jebkādā izpratnē. Nākotnes vizija nav saistīta ar vārda brīvības ierobežošanu, jo brīvība nenozīmē naida kurināšanu un negatīvu komentāru izteikšanu. Un vārda brīvība nenozīmē, ka tu vari kritizēt vai apspiest tos, kas šajā varas hierārijā ir zem tevis. Tas vienkārši nav pareizi, tas neatbilst nekādam ētiskam priekšstatam par to, kā pasaulei būtu jādarbojas — ideālā izpratnē.

Bet ir pienācis laiks kaut daļēji spēku samēra izmaiņai pasaulē. Un tas attiecas arī uz tādiem jautājumiem kā patriarhija. Daudzi par to smīkņā, tomēr īpaši ASV un lielā daļā Rietumeiropas

Es uzskatu, ka islāma pasaules mērķis ir pārņemt varu Eiropā. Un par to jau mēs atklāti runāt negribam, glēvulīgi izliekamies, ka tas nenotiek. Bet tas notiek

sievietēm ir grūti un sarežģīti virzīt savu profesionālo karjeru. Tās nav iedomas, tā tiešām ir.

P. B. Ceru, ka Latvijā ciņa pret patriarhiju neizvērtīsies par kaut ko tik komisku, kā pieredzam citviet. Latvijā šie jautājumi nav tik būtiski, jo visās augstskolās daudzās fakultātēs jau gadu desmitiem dominē meitenes. Līdz ar to sekot līdz stulbiem Rietumu piemēriem ciņā par sieviešu tiesībām, manuprāt, ir lieki.

A. T. Problēmu šajā jautājumā ir daudz vairāk, nekā jums šķiet. Sākot ar vardarbību ģimenē, tāpat uz ļoti daudz ko var attiecināt to vārdu, ko jūs tikko pieminējāt. Patriarhija šeit un šobrīd ir vārds ar komisku pieskaņu. Bet problēma pastāv.

Nesen darbā piedzīvoju epizodi, ko sauca par patriarhālu mikroagresiju. Runa ir par attieksmi, par to, kā sabiedrībā drīkst runāt un izturēties vīrieši un sievietes un cik ļoti tas ir vērst uz to, lai sievietes lomu un viņas viedokli samazinātu vai padarītu mazsvarīgu.

Šobrīd strādāju Rīgas Stradiņa universitātē, vadu vērienīgu valsts finansētu pētniecības projektu sociālajās zinātnēs. Vinnējam 500 000 eiro lielu valsts finansējumu. Vadu apmēram 80 cilvēku kolektīvu no piecām dažādām institūcijām. Kāda sanāksmē mēs, divas zinātnieces, diskutējām ar diviem kolēģiem — zinātniekiem vīriešiem mūsu vecumā. Sarunas noslēgumā viens no viņiem teica: «Paldies, meitenes, uz redzēšanos!» Lūk, to es sauca par mikroagresiju, jo šajā profesionālajā kontekstā mēs neesam nekādas meitenes. Esmu zinātņu doktore, vadu šo projektu, un nosaukt mani par meiteni nozīmē automātiski atņemt jebkādu autoritāti manis teiktajam; pateikt, ka esmu nepieaugusi, nesvarīga, manam viedoklim nav nozīmes, un es vispār neeksistēju. Pats par sevi tas ir sīkums un anekdote, bet tas, ka šādas lietas joprojām notiek, liecina, cik dziļi iesakņojies ir sistēmiskais patriarhālais skatījums. Es kā kolēģe saviem profesoriem nekad neesmu atļāvusies tā teikt. Piemēram, es jums tagad teiktu: puiši, paldies par sarunu! Es neredzu vajadzību to darīt, es jūs respektēju, es negribu jūs sociālajā statusā pazemināt no kolēģiem par «zēniem».

J. V. Neredzu nekādu problēmu, ja kādā konferencē pēc uzstāšanās arī kādam profesoram, it īpaši, ja tie ir savstarpēji pazīstami kolēģi vienā vecumā, var pateikt: puiši, līdz nākamajai reizei!

A. T. Nav runa par draugu loku, ir runa par stingri profesionālu kontekstu, kurā cilvēki ir pazīstami ne ilgāk kā 10 minūtes. Šī mikroagresija ir daļa no tādiem sīkumiem, ko ikdienā nepamanām, bet ar kuru turpinām šo sistēmisko spēku nesamērību starp vīriešiem un sievietēm.

E. K. Dažkārt vienkārši ir darišana ar sliktu audzināšanu. Ja cilvēks demonstrē lieku familiaritāti, ko pieradis brīvi izpaust jebkurā situācijā, tas tomēr ir jautājums par inteligences līmeni. Var mēģināt kādu teoriju izvirzīt, bet...

J. V. Tomēr tie ir daži izņēmumi, ne raksturī-

ga tendence. Būtu jākoncentrējas uz faktiskām problēmām. Piemēram, statistika liecina, ka Latvijā par vienu un to pašu darbu sievietes saņem mazāk nekā vīrieši.

Un jāpiebilst, ka noteiktai sabiedrības daļai sieviešu vienlīdzība ir viena no ejošajām, modīgajām tēmām. Dažās tēmās cilvēki Latvijā ir aktīvi, bet tie paši cilvēki nekad neiesaistās citu ne mazāk būtisku sabiedrisku jautājumu risināšanā. Redzams, ka intelektuāļi runā par tēmām, kuras ir uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmas. Par pārējo — klusums. To sauc par konjunktūru. Un tas vienas intelektuāļu daļas autoritāti sabiedrībā ir grāvis.

Dažādas sociālās grupas rietumvalstīs kolektīvi sevi definē kā upurus. Kāpēc tieši pašlaik?

E. K. Lai iegūtu priekšrocības un varu, upura loma noder, jo ļauj neitralizēt grupu, kurai piedēvē apspiedēju lomu — it sevišķi, ja darišana nevis ar apspiedējiem, bet ar visumā empātiskiem, miermīlīgiem ļaudīm. Esam taču audzināti, ka vārgajam, slimajam, grūtdienim pāri darīt nedrīkst, tieši otrādi — jāpalīdz, jābalsta, jādod vieta. Šobrīd apjukuši vērojam, kā demokrātijas pamatprincipu — konkurenci starp labākajiem piedāvājumiem, risinājumiem un prasmēm visas sabiedrības labā — pamazām sāk aizvietot ciņa par lielāko pāridarījumu, uz kuru pamata varētu saņemt kādu kompensāciju. Nav šaubu, ka nevienlīdzība un netaisnība pastāv, un tās ir jāmazina. Mana dzīves pieredze rāda, ka upurim parasti nav skaļas balss. Šajā korī drīz istos dzīves pabērnus nevarēsīm sadzirdēt. Tā nedrīkst notikt.

P. B. Es uzskatu, ka islāma pasaules mērķis ir pārņemt varu Eiropā. Un par to jau mēs atklāti runāt negribam, glēvulīgi izliekamies, ka tas nenotiek. Bet tas notiek. Tāds, iespējams, ir viens pārmaiņu procesa mērķis vienai pasaules daļai.

J. V. Varas ciņas nav nekas jauns, pasaulē tās bijušas vienmēr. Mainījies ir informācijas aprītes veids. Mani visvairāk satrauc, ka ejam ilūziju virzienā, noticam, ka viss jau ir mainījies un ko nu vairs, lai gan joprojām varam ietekmēt konkrētas lietas, piemēram, varam strādāt, lai mums būtu gudra, kritiski domāspējīga sabiedrība neatkarīgi no citu ietekmes.

A. T. Kā es ideālajā gadījumā redzu to, kas pamazām mainās un ko mēs pašlaik pieredzam? Runāsim par ētisko imperatīvu. Arvien vairāk cilvēku, te es domāju akadēmisko vidi, publiski paužot domas rakstā vai grāmatā, lekcijās, piedomā, vai atklājums, teorija kārtējo reizi kalpos valdošās kultūras apstiprinājumam, Rietumeiropas un ASV kultūras hegemonijai, vai arī dos iespēju izteikties un atklās ko jaunu par citām kultūrām.

Un par Latvijas situāciju — protams, kā baltais cilvēks, no vienas puses, tu automātiski esi šīs apspiedēju kultūras pārstāvis, eiropēiskās kultū-

Nepamanā ka daudzajomās krievvalodas vietā nāku angļu valodai, bet par to sajūsmināt saucam «urrā»

* Diskusijas nosaukums ir alūzija par Ivana Viripajevu lugu *Irānas konference*, ko tiešsaistes izrādes formātā šajā pavasarī Latvijā iestudējis režisors Elmārs Senkovs.

¹ <https://www.cato.org/publications/survey-report/poll-62-americans-say-they-have-political-views-they-are-afraid-to-share>

² Fredric Jameson. *Notes on Globalization as a Philosophical Issue. The Cultures of Globalization*, edited by Fredric Jameson and Masao Miyoshi. Durham: Duke University Press, 2004. 54–77.

³ <https://geopoliticalfutures.com/racial-cycles/>

Nepamanām, ka daudzās jomās krievu valodas vietā nākusi angļu valoda, bet par to sajūsmināti saucam «urrā»

ras mantinieks. No otras puses, mēs zinām, cik grūti ir bijis latviešu kultūrai izdzīvot un cik ļoti esam cietuši no dažādiem vēstures pagriezieniem. Nav vienas gatavas atbildes, kas derētu un patiktu visiem.

Patlaban mēs dzīvojam pretrunu laikmetā: latvieši ir upura lomā, un mums ir visas tiesības to skaidrot, vēstīt. Bet, ja mēs identificējamies ar Eiropas kultūru, tad citi mūs redz kā daļu no varmāku kultūras. Tā ir pretrunīga situācija, kam atrisinājuma nav, bet ar to mums ir jāstrādā.

J. V. «Varmāku kultūra» tomēr ir pārspilējums, apzīmējot tagad ar to gandrīz visu Eiropas kultūru.

A. T. Par to varētu diskutēt. Globālajā kontekstā daudz runāts par to, ka Eiropas kultūra savā veidā izceļas, tieši Eiropas kultūras radītās vardarbības sekas ir jūtamas visās pasaules daļās.

J. V. Tad rodas jautājums: kurai kultūrai vispār nav vardarbības vēstures?

A. T. Es runāju tieši par to, vai ir iespējams atrast pasaulē tādu kultūru, kurā nav redzamas Eiropas vardarbības sekas.

J. V. Vai tas šobrīd ir centrāls jautājums? Un kā ar jūsu iepriekš teikto, ka nav progresa bez agresijas aktiem? Turklāt pilnīgi nevardarbīga pasaule varbūt ir mūsu visu gribēta, bet pakļie viena no neaizsniedzamās ideālas pasaules šķautnēm. Tāpat kā saziņa, kurā būs iespējams ikvienam vienmēr nodrošināt labsajūtu.

Vārda brīvībai nepieciešami realitātei pietuvināti kritēriji. Kultūru, arī varas un saziņas kultūru, veido un veidos neideālie cilvēki. Intelektuālas izziņas praktiskais mērķis nevar būt ideālas pasaules projekts. Tā mēs neejdzīgi iztērējam enerģiju un novēršamies no istām problēmām. Mūsu mērķim vajadzētu būt izaugsmei, kas nepārkāpj goda un pašcieņas principus.

E. K. Vai latviešu kultūra arī ir apspiedēju kultūra, vai mēs ar savu vēsturi tomēr esam apspiesto kultūra? Ja pēdējā, tad varbūt vajag izmantot brīdi un kādus akcentus šajā pārmaiņu situācijā noturēt. Saku to ar zināmu devu ironijas, bet, vērojot notiekošo ASV un daudzviet Eiropā, 700 gadu verdzība sāk šķist kā latviešu konkurētspējas apliecinājums mūsdienu realitātē.

P. B. Es uzskatu, ka visas kultūras, kuras vardarbīgi eiropieši ir apspieduši, ir barojušas un barojas no Eiropas kultūras, zinātnes un tehnoloģijas sasniegumiem. Arī šis jautājums ir jāpatur prātā.

R. B. Nupat mēs runājām par eifēmismiem un paši tos arī lietojam, atsaucoties uz «vardarbības kultūru». Redzu, ka atkal un atkal tiek reproducēti pašu eiropiešu radītie mīti par citām kultūrām, un šo mītu priekšā tad mēs varam bailēs «sastingt», vai arī kļūt labvēlīgi un cerību pilni pret Ruso «ceļajiem mežoniem».

Un redzam, kā valoda apliecina eifēmismu varu. Ar dažu jēdzienu palīdzību tiek uzbūvēta

nekontrolējama, mitiska pasaule, un tad mēs no tās sabīstamies, pēkšņi saņemamies un mēģinām cīnīties ar to, vai arī — pretēju mītu varā — sajūsmā lecām... Gētes *Faustā* bija lieliski teikts: «un tā nu atkarāties, no tēliem, ko sev darināties!» Rodas valodiski simboliska mitoloģija, kas uzskurina bailes vai citas emocijas, un tās simboliski tiek uzturētas spēkā. Nevajadzētu dzīvot nepātrauktās bailēs, lūk, kas ir svarīgi, jo bailes nav brīva cilvēka pazīme un bailes nav labākais padomdevējs, domājot par to, kas notiek.

A. T. Savā mākslas vēstures nozarē šis izmaiņas redzu šādi: līdz šim ar jēdzienu «mākslas vēsture» pasaulē tika saprasta Rietumu mākslas vēsture. Bet vai tad māksla citviet nav eksistējusi? Džeimsons ļoti labi izskaidro, kā tieši Rietumeiropas un ASV kultūras kompleks ir kļuvusi par vienīgo globāli dominējošo. Tiktāl, ka mēs līdz šim pat neiedomājamies pajautāt — bet kāda vēl var būt mākslas vēsture? Ir varonīgais stāsts par Seno Ēģipti, viduslaiki, baroks un tā tālāk līdz mūsdienu Rietumu mākslai. Labi, beigās, arī viena nodaļa par Ķīnu, piemēram. Taču citām kultūrām ir savas mākslas vēstures, savas vērtības, un drīz ar vārdu «mākslas vēsture» mēs vairs nesapratīsim tikai Rietumu mākslas vēsturi vien. Būs citi skatpunkti, citas balsis.

J. V. Tomēr vienlaikus ejam divos virzienos. Varbūt pagātnes perspektīvā tiešām ieraugām vairāk agrāk nezināmā. Bet kas notiek šobrīd? Vienus vārdus mēs aizstājam ar citiem vārdiem un nepamanām, ka princips jau paliek tas pats. Piemēram, *Netflix* ir gandrīz tikai amerikāņu filmas, nevis ģeogrāfiski un etniski daudzveidīgs filmu spektrs. Tas, pirmkārt, ir divaini, otrkārt, ar lielu potenciālu ietekmi uz jaunās paaudzes, kas šo resursu intensīvi izmanto, redzesloku un izpratni par daudzveidību.

Tāpat nepamanām, ka daudzās jomās krievu valodas vietā nākusi angļu valoda, bet par to sajūsmināti saucam «urrā». Nepamanām, ka būtība, princips ir tas pats, ko citā ietērpā nešaubīgi noraidījām. Ja kvotu princips pieprasa tikai noteikta dzimuma pārstāvju skaitu profesijā, tad tas patiesi atgādina Latvijas PSR Augstāko Padomi, kur arī vajadzēja būt tik un tik strādniekiem un kolhozniekiem neatkarīgi no viņu izpratnes par valsts vadīšanu. Arī mākslas vēsture politikorektuma tvērienā kļūst divaina, piemēram, ko lai šodien darām ar Voldemāra Matveja 1919. gadā publicēto grāmatu *Nēģeru māksla (Искусство негров)*, kas tieši pievērsa uzmanību tam, ko Eiropā iepriekš vispār neuzskatīja par mākslu?

Un es ceru, ka neaizmirsīsim — mums ir sava vēsture, ne tikai Eiropas kopējā vēsture, kurā Latvijas vēsture ir Eiropas stāsta daļa, tomēr mūsu unikālais, atšķirīgais stāsts. Un ka turpināsim veidot savu kultūru. Jo vārda brīvības jautājums ir kultūras jautājums: kāda kultūra šeit būs, kāda būs telpa ap mums. ■

* Diskusijas nosaukums ir alūzija par Ivana Viripajeva lugu *Irānas konference*, ko tiešsaistes izrādes formātā šajā pavasarī Latvijā iestudēja režisors Elmārs Seņkovs.

¹ <https://www.cato.org/publications/survey-reports/poll-62-americans-say-they-have-political-views-they-afraid-share>

² Fredric Jameson, *Notes on Globalization as a Philosophical Issue. The Cultures of Globalization*, edited by Fredric Jameson and Masao Miyoshi, Durham: Duke University Press, 2004, 54–77.

³ <https://geopoliticalfutures.com/racial-cycles/>